

VI BÖLMƏ. BEYNƏLXALQ TURİZMİN İNKİŞAFI

UOT 331.5

Vilayət İbrahim oğlu İSMAYILOV
i.e.d., Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası

Nicat Saleh oğlu MUSAYEV
Azərbaycan Texniki Universitetinin doktorantı

BEYNƏLXALQ TURİST AXINININ ÖLKƏYƏ İSTİQAMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ TURİZMİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİ AMİLLƏRİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Xülasə

Məqalədə dünya ölkələrində turizmin rəqabətqabiliyyətlik komponentləri müəyyənləşdirilmiş və Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafı üçün müvafiq təkliflər verilmişdir.

Ölkəyə xarici turist axınının cəlb edilməsinin düşünülmüş tərəfdaşlığının strateji çərçivəsi işlənmiş və bu istiqamətdə prioritetlər müəyyənləşdirilmişdir.

Məqalədə dünya ölkələrində turizm sənayesinin inkişafına, əhəlinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərən turizmin inkişaf istiqamətləri təhlil edilmiş, ölkəyə turist axınını təmin edən rəqabətqabiliyyətli komponentlər müəyyən edilmişdir.

Beynəlxalq turist axınının cəlb edilməsi məqsədilə müxtəlif texnologiyaların və İnternet məlumatlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə ölkələr arasında intellektual tərəfdaşlığın strateji çərçivəsi işlənilməklə innovasiyalı ekosistemin prioritet istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: turizm, beynəlxalq turist axını, rəqabətlik, strateji çərçivə, prioritetlər.

Turizm sənayesində mövcud sosial-iqtisadi əhəmətlər, turistlətin yeni tələb mənbələrinin yaranması və tələbatın dəyişkənliyi bu sahədə rəqabətliliyi yüksəldir və onun dünya turizm bazarında əhəmiyyətli rol oynama bacarığını gücləndirir. Belə ki, qloballaşma bir sıra ölkələrin maksimum fayda əldə etməsinə, bəzilərinin isə iqtisadi və siyasi-mədəni aspektlər çərçivəsində ziyana düşməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu kontekstdə vətəndaşların iş yerləri, həyat səviyyəsinin qeyri-bərabərliyi, qloballaşma və s. istiqamətdə narahatlığının yaranması səbəbindən siyasətçilər rifahın yüksəldilməsinə təkan verə biləcək yeni yolların axtarılaraq tapılması təklifini irəli sürürlər.

Odur ki, ölkənin inkişafına, həmçinin əhəlinin həyat keyfiyyəti və səviyyəsinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərən turizmin inkişafını təmin edən rəqabətqabiliyyətliliyi nəzərə alınmaqla məqalədə beynəlxalq turist axınının cəlb edilməsində turizmin əhəmiyyətli komponentlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində təhlil aparılmışdır [1, s.199-208]. Dünya iqtisadi forumunun (DİF) "Səyahət və turizmin rəqabətliliyi" (The Travel & Tourism Competitiveness Report 2018) üzrə məlumatları səyahət və turizm sektorunun dayanıqlı inkişafını təmin edən amillər və siyasətin məcmusunu əhatə edir ki, bu da öz növbəsində ölkədə həmin sahənin inkişafına və rəqabətqabiliyyətli olmasına imkan yaradır. Bu amillər bir indeks-səyahət və turizmin rəqabət qabiliyyəti indeksi üzrə 195 ölkə arasında hesablanmışdır. Rəqabət qabiliyyəti indeksi 14 ayrı komponent [6] əsasında hesablanmışdır ki, bunlara da aşağıdakılar daxil edilir: biznes-mühit, mühafizə və təhlükəsizlik, sağlamlıq və gigiyena, insan resursları və əmək bazarı, informasiya və kommunikasiya texnologiyasının inkişafı, ölkə gəlirlərində səyahət və turizmin prioriteti, beynəlxalq turist qəbulu üzrə açıqlıq, qiymət rəqabətliliyi, ekoloji dayanıqlıq, hava nəqliyyatı infrastrukturunun inkişafı, yerüstü

və liman infrastrukturunun inkişafı, turizm infrastrukturunu və xidmətin inkişafı, təbii ehtiyatlar, mədəni resurslar və işgüzar səfərlər.

Bu komponentlərin hər biri özliyiündə həm maraqlıdır, həm də ayrı-ayrı açıqlanma aparılmasını şərtləndirir və onların təhlili əsasında dünya ölkələri bir sıra əlamətlər üzrə sıralanır: “Dünyanın ən təhlükəsiz ölkəsi” və s. Ölkələr turizmin inkişafı üzrə fərdi xüsusiyyətlərə malik olduğundan onların hər bir komponentə əsasən ön və son sırada yerləşməsi müəyyənəndirilir. Məsələn, iqtisadi vəziyyəti pis olan ölkə 8-ci komponent “Qiymət rəqabətliyi” üzrə lider ölkələr sırasında yerləşir, bu da onu göstərir ki, nisbətən az xərclə normal turizm xidməti göstərilməsinə nail oluna bilər.

Dünya İqtisadi Forumu 2018-ci ildə səyahət və turizmin rəqabət qabiliyyəti indeksi üzrə 195 ölkənin reytingini müəyyən etmiş, onun müəyyənəndirilməsində ümumi mənbələrin məlumatlar kombinasiyası, beynəlxalq informasiya təşkilatları, səyahət və turizm sferasının ekspertlərinin məlumatlarından istifadə edilmişdir. Bu məlumatlar səyahət və turizm sektorunun təkmilləşdirilməsinə şərait yaratmağa çalışan dövlətlərin düzgün qərar qəbul etməsinə əlverişli şəraiti təmin edir. Təhlil prosesində məqalədə ən qabaqcıl ölkələrlə müqayisə (bençmarkinq) və dövlətlərarası reqressiv təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Aparılmış təhlilin nəticələri göstərir ki, turizm sferasında rəqabət indeksinin orta göstəricisinə görə onluq lider ölkələr sırasında İspaniya, Fransa, Almaniya, Yaponiya, BB, ABŞ, Avstraliya, İsveçrə, İtaliya və Kanada (5,43-4,97 bal hədudu) yer almışdır. Son onluq ölkələr sırasında isə Burundi, Çad, Yəmən, Mavritaniya, Konqo DR, Serra-Leone, Mali, Nigeriya, Lesoto və Kamerun (2,88-2,44 bal hədudu) yerləşmişdir. Keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri içərisində onluq ölkələr sırasında Estoniya, Rusiya, Latviya, Litva, Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Ermənistan, Ukrayna, Qırğızıstan (4,23-5,31 bal hədudu) yerləşmişdir. Səyahət və turizmin rəqabət qabiliyyəti indeksinə görə 195 ölkə üzrə Azərbaycan 73-cü sırada yer almışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkələr üzrə turizmin rəqabət qabiliyyətini əks etdirən 14 komponent əsasında aparılmış qiymətləndirilməyə görə dünya üzrə turizm sferasında ən yaxşı istiqamətlərin hərtərəfli xəritəsini vermək mümkündür. Qiymətləndirmə göstəricilərindən biri turizm sferası infrastrukturunun ölkədə inkişafı hesab edilir ki, bu da ölkənin turistləri qarşılama və yerləşdirilmə vəziyyətinin nə dərəcədə yaxşı olmasını müəyyən edir, hər 100 nəfərə görə mehmanxana yerlərinin sayını, turizm infrastrukturunun miqdarını, eyni zamanda hər 1000 nəfər yaşlı əhaliyə düşən bankomatların sayını nəzərə alır [4, s.129-132].

Həmçinin, nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, ölkələrin beynəlxalq turist qəbulu üzrə açıqlığının qiymətləndirilməsində bir sıra əsas göstəricilər ayrılıqda nəzərə alınmalıdır və bunlara daxildir: viza tələbatı, ikitərəfli hava və ticarət razılaşması, eyni zamanda turizm sferasında ölkənin prioritetlərinin qiymətləndirilməsində hökumətin bu sferanın inkişafına təsiri, turizm təşkilatlarının stratejiyasının istiqaməti.

“Turizm sferasında WEF indeksləri” statistikasına görə müqayisə edilən ölkələr sırasında ÜDM-də turizmin payı komponenti üzrə Maldivi (96,5%), Seyşel Adaları (62,1%), Antiqua və Barbuda (57,1%), Vanuatu (47,3%), Baham Adaları (46,9%), Kabo-Verde (43,2%), Sent Lyusiya (41,5%), Barbado (39,5%), Dominiki (39,0%), Fidji (38,7%), Beliz (38,6%) ən yüksək balla qiymətləndirilərək ilk sıralarda yerləşmişlər. Azərbaycan bu göstərici üzrə 10,5% təşkil edir və keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri içərisində Gürcüstan (23,5%), Estoniya (15,5%), Ermənistan (13,7%) sonra dördüncü pillədə yer almışdır [6].

Dünya İqtisadi Forumunun aşağıda göstərilən 11 göstərici üzrə apardığı hesablamalara əsaslanaraq müəllif tərəfindən ölkələr şərti olaraq bloklara ayrılmışdır: ilk sırada (I blok), orta sırada (II blok) və son sırada (III blok) yerləşmiş və həmin ölkələrin iqtisadi məlumatları cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəldəki göstəricilərin təhlili nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, hətta I blokda (ilk sırada) yerləşən ölkələrdə belə bəzi göstəricilər çox da yüksək deyildir. Məsələn, ilk sırada yerləşən Yaponiyada ÜDM-in tərkibində turizmin payı 7,9% olduğu halda, son sırada yerləşən Yəməndə bu göstərici 10,5% və ya 1,33 dəfə çox olmuşdur. Eyni zamanda, il ərzində turistlərin sayı üzrə 13,55

dəfə, turizmin illik dövriyyəsi-34,47 dəfə, YUNESKO-da olan arxitekturlu obyektlərin sayı-5,3 dəfə, orta əməkhaqqı-10,65 dəfə, işsizlik səviyyəsi-4,2 dəfə yaranan fərqin Yaponiyada çox olması onun turizm sferasının rəqabət qabiliyyəti indeksinin digər blokdakı ölkələrə nisbətən yüksək olmasını təmin etmiş və ilk beşlik ölkələr sırasında yer tutmasına imkan vermişdir.

Бәzi ölkələr üzrə iqtisadi göstəricilər

Сәdvәл 1.

№	Ölkələr	ÜDM-in tərkibində turizmin payı, %	İl ərzində turistlərin sayı, milyon nəfər	Turizm sferasında illik dövriyyə, milyard dollar	YUNESKO-da qeydə olan arxitekturlu obyektlərin sayı	YUNESKO-da qeydə olan təbiət obyektlərinin sayı	Yaxşı çimərliklər, bal	Adambaşına düşən ÜDM, min ABŞ dolları	Orta əməkhaqqı, ABŞ dolları	Benzinin orta qiyməti, ABŞ dolları	Dizel yanacağıın orta qiyməti, ABŞ \$	İşsizlik səviyyəsi, %
I Blok-ilk sıra												
1	İspaniya	16	64,939	65,111	42	5	8,36	34,861	1544,7	1,46	1,36	16,0
2	Fransa	9,1	83,701	58,150	39	4	7,8	41,476	2314,3	1,67	1,55	9,9
3	Almaniya	8,9	33,005	43,321	39	3	0,0	46,974	2643,5	1,6	1,34	4,0
4	Yaponiya	7,9	13,413	18,853	16	4	6,94	38,148	2512,0	1,23	1,03	3,0
5	BB	11,2	32,613	46,539	26	5	0,0	41,499	2415,4	1,61	1,67	4,4
II Blok-orta sıra												
1	Şri-Lanka	10,6	1,527	2,431	6	2	8,1	10,590	265,88	0,84	0,62	2,8
2	Rumıniya	6,7	29,848	11,759	16	10	0,0	25,965	626,2	0,71	0,68	5,4
3	Vyetnam	13,9	7,874	7,330	6	3	7,850	6,037	362,7	0,86	0,68	2,2
4	Azərbaycan	10,5	2,464	2,432	2	0	0,0	18,030	238,3	0,74	0,35	4,4
5	Gürcüstan	23,5	2,229	1,787	3	0	0,0	9,591	285,8	0,89	0,87	13,8
III Blok-son sıra												
1	Mavritaniya	4,7	0,258	37,0	1	1	0,0	4,311	338,6	13	1,08	9,5
2	Konqo DR	1,6	0,341	45,0	0	5	0,0	0,767	456,6	1,09	1,1	3,1
3	Burundi	5,0	0,214	4,0	0	0	0,0	0,831	64,98	1,18	1,2	2,0
4	Çad	3,9	0,122	0	1	2	0,0	2,64	-	0,95	1,04	5,
5	Yəmən	10,5	0,990	0,940	3	1	7,45	2,676	235,8	0,96	0,90	12,6

Qeyd: Cədvəl [5], [6-7]-nin məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bizim fikrimizcə, təhlil zamanı müqayisə edilən göstəricilərdən bir çoxu turizmin rəqabətlik qabiliyyətinin yüksəlməsində aparıcı amil hesab edilirdi üçün həmin komponentlər ölkənin reytinginin ön sıralarda yer almasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Bələliklə, DİF-in 2018-ci il üzrə məlumatlarına əsasən bir sıra ölkələrin turizm sferasında rəqabətliyin ümumi indeksi, biznes mühiti indeksi, təhlükəsizlik indeksi, sağlamlıq və gigiyena indeksi, qiymət rəqabəti indeksi və avtomobil yollarının keyfiyyəti göstəriciləri verilir (cədvəl 2) [5].

Cədvəldəki göstəricilərin təhlilindən müəyyən edilmişdir ki, İspaniya, Fransa, Almaniya, Yaponiya, BB, ABŞ, Avstraliya, İtaliya, Kanada və İsveçrə ölkələri turizm sferasında rəqabətliyin ümumi indeksi göstəricisinə görə (I Blok) ilk 10 ölkə sırasında (5,43-4,94 bal) yer almışlar. I Blok ölkələrinin turizm sferasında rəqabətliyin ümumi indeksi ilə müqayisədə alınmış fərq II Blokdan 1,46-1,35 bal, III Blokdan isə 2,55-2,50 bal hədudunda çox olmuşdur.

I Blokda sonuncu yerdə olan İsveçrə ölkəsi II Blokdə sonuncu ölkə kimi yerləşmiş Qazaxıstanla müqayisədə biznes mühiti indeksində 1,07 bal, III Blokdə sonuncu ölkə ilə müqayisədə isə 2,47 bal yüksək olmuşdur. Eyni zamanda, müqayisə edilən Bloklarda yerləşən sonuncu ölkələr arasında

bal fərqi təhlükəsizlik indeksində müvafiq olaraq 0,87 bal və 3,61; avtomobil yollarının keyfiyyətində isə 2,9 və 3,5 hüdudunda olmuşdur. Apqırılmış müqayisəli təhlildən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ilk sırada yerləşən ölkələrdə qiymət rəqabəti indeksi hər iki bloka nisbətən 2,0 dəfə aşağı göstəriciyə malik olmuşdur və bu da I Blok ölkələrində məhsulların qiymətinin stabilliyi üçün mühüm şərti təmin edir.

Cədvəl 2.

Ölkələrin turizm sferasında rəqabətliklik indeksləri

№	Ölkələr	Turizmin rəqabətliyinin ümumi indeksi	Biznes mühiti indeksi	Təhlükəsizlik indeksi	Sağlamlıq və gigiyena indeksi	Qiymət rəqabəti indeksi	Avtomobil yollarının keyfiyyəti
I Blok-ilk sıra							
1	İspaniya	5,43	4,39	6,16	6,28	4,52	5,5
2	Fransa	5,32	4,74	5,43	6,52	4,12	6,0
3	Almaniya	5,28	5,34	5,65	6,86	4,17	5,6
4	Yaponiya	5,26	5,31	6,07	6,43	4,61	6,1
5	BB	5,2	5,68	5,34	5,65	2,65	5,1
6	ABŞ	5,12	5,44	5,23	5,71	4,36	5,6
7	Avstraliya	5,1	5,05	6,10	6,14	3,82	4,8
8	İtaliya	4,99	3,87	5,41	6,18	3,88	4,6
9	Kanada	4,97	5,25	6,10	5,59	4,53	5,3
10	İsveçrə	4,94	6,00	6,41	6,53	2,81	6,0
II Blok-orta sıra							
1	Latviya	3,97	4,56	5,76	6,44	5,25	3,2
2	Mavrikiy	3,92	5,23	5,88	5,34	4,13	4,7
3	Litva	3,91	4,63	5,73	6,81	5,37	4,9
4	Şri-Lanka	3,81	4,69	5,53	5,28	5,55	4,7
5	Ruminiya	3,78	4,36	5,78	6,14	4,68	2,6
6	Vyetnam	3,78	4,45	5,56	5,04	5,35	3,5
7	Azərbaycan	3,7	4,57	5,85	6,09	5,38	4,4
8	Gürcüstan	3,7	5,26	6,01	6,10	4,90	3,8
9	Butan	3,61	4,72	6,09	4,62	6,00	3,8
10	Qazaxıstan	3,59	4,93	5,54	6,69	5,90	3,1
III Blok-son sıra							
1	Kamerun	2,88	4,01	4,25	3,14	4,99	2,5
2	Leseto	2,84	4,24	5,41	2,94	4,99	3,2
3	Benin	2,84	4,49	5,24	2,90	4,91	2,9
4	Mali	2,78	4,08	3,59	2,56	4,99	3,2
5	Serra-Leone	2,69	4,16	5,14	2,34	4,49	2,8
6	Mavritaniya	2,64	3,38	4,21	3,69	4,83	2,3
7	Konqo DR	2,64	4,08	4,04	2,77	3,84	2,1
8	Burundi	2,57	3,86	4,23	3,80	4,72	2,9
9	Çad	2,52	2,93	3,74	2,89	4,88	2,6
10	Yəmən	2,44	3,53	2,80	3,85	5,92	2,5

Qeyd: Cədvəl [5-6]-nın məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ölkələrdə turizm sənayesinin rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində əsas və mühüm məsələlərdən biri də müxtəlif texnologiyaların və İnternet məlumatlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi hesab edilir. Bu məqsədlə ölkələr arasında intellektual tərəfdaşlığın strateji əsasının yaradılması vacib şərtlərdəndir. İntellektual tərəfdaşlığın strukturunun, fikrimizcə, özündə beş sahəni əhatə etməsi vacibdir ki, bunlara tədqiqatlar və onun genişləndirilməsinə sərf edilən investisiya-laşma (1), XXI əsrin işçi qüvvəsini qurmaq (2), təhlükəsizlik və mühafizəni təmin etmək (3), sahibkarlığın ətraf mühitinə köməklik göstərmək (4), yeni idarəetmə modellərini genişləndirmək (5)

aiddir. Aşağıdakı şəkildə maraqlı tərəflər, hökumət, özəl sənaye, elmi dairə və vətəndaş cəmiyyəti üçün aktual olan struktur elementinin beş komponentindən ibarət olan düşünülmüş tərəfdaşlığın strateji çərçivəsi verilir (şəkil 1).

Tədqiqata, eyni zamanda onun genişləndirilməsinə pul vəsaitini investisiya qomaq (1)	XXI əsrin işçi qüvvəsini qurmaq (2)	Təhlükəsizlik və mühafizəni təmin etmək (3)	Sahibkarlığın ətraf mühitinə köməklik göstərmək (4)	Yeni idarəetmə model-lərini geniş-ləndirmək (5)
A - Ölkələrarası koordinasiyanı yaxşılaşdırmaq (bütün beş komponent vasitəsi ilə)				
B - İnsan və informasiya mübadiləsi (bütün beş komponent vasitəsi ilə)				

Şəkil 1. Beş struktur elementini əhatə edən düşünülmüş tərəfdaşlığın strateji çərçivəsi

Qeyd: Müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beş struktur elementini əhatə edən düşünülmüş tərəfdaşlığın təmin edilməsi istiqamətində verilmiş təklifin həyata keçirilməsi üçün birgə fəaliyyət vacibdir və burada əsas diqqət inkişafı təmin edə biləcək yeni dəyişikliklərin aparılmasına istiqamətləndirilməlidir. Odur ki, dünyada baş verən global problemləri əks etdirən vəziyyəti yaxşılaşdırmağa çalışmaqda innovasiyalı ekosistemin inkişafını təmin edən beş göstəricinin ayrı-ayrılıqda səviyyəsinin sərhəd həddinə (100%) çatdırılması prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi əsas şərtidir və bu göstəricilər cədvəl 3-də verilmişdir.

Cədvəl 3.

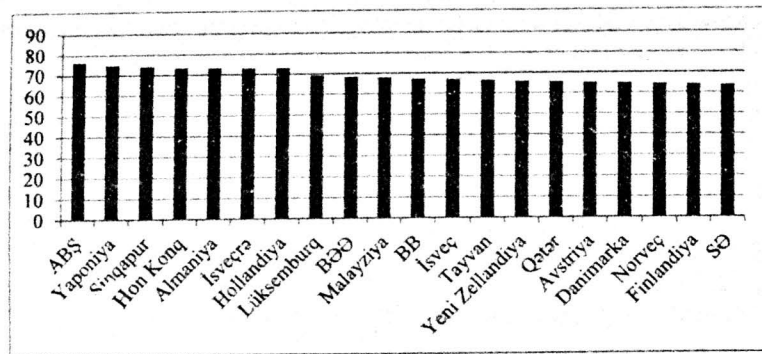
Dünya ölkələrində innovasiyalı ekosistemin əsas artım prioritetləri

№	İnnovasiyalı ekosistemin artımı üzrə prioritetlər	Mövcud səviyyə, %	100%-li sərhəd həddinə qədər olan aralıq, %
1	Tədqiqatlar və inkişaf	30-36	64-70
2	Tərəfdaşlıq qrupunun inkişafı və fərqliliyi	40-43	57-60
3	Sahibkarlıq mədəniyyəti	47-50	50-53
4	Ticarətin təşkili	50-53	47-50
5	Administrativ tələblər	65-69	31-35

Qeyd: Cədvəl DİF-in məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəlin məlumatlarının təhlilindən göründüyü kimi, innovasiyalı ekosistemin əsas artım prioritetlərindən olan tədqiqatlar və onun inkişaf səviyyəsi hətta tərəfdaşlıq etmək niyyətində olan inkişaf etmiş ölkələrdə (ABŞ, Cənubi Koreya və s.) belə çox da yüksək göstəriciyə malik deyildir, bu göstəricinin mövcud səviyyəsi 30-36% hüdudunda dayanır. Bu sistemin artım prioritetləri içərisində ən yüksək səviyyə administrativ tələblər üzrə göstəricidə təşkil edilmişdir ki, bu da 65-69% hüdudunda olmuşdur. Qeyd edilən göstərici üzrə sərhəd həddinə çatma aralığı 31-35% təşkil edir ki, bu da mövcud vəziyyətin həllində əsas amil rolunu oynayır.

Dünya İqtisadi Forumunun ölkələr üzrə (195 ölkə) məlumatlarının təhlili əsasında daxili rəqabət və ticarətin aparılmasının təşkili göstəricisində ilk 20 sırada olan ölkələrin faiz səviyyəsi müəyyən edilmiş və bunun nəticələrini əks etdirən qrafiklər (qrafik 2 və qrafik 3) qurulmuşdur.

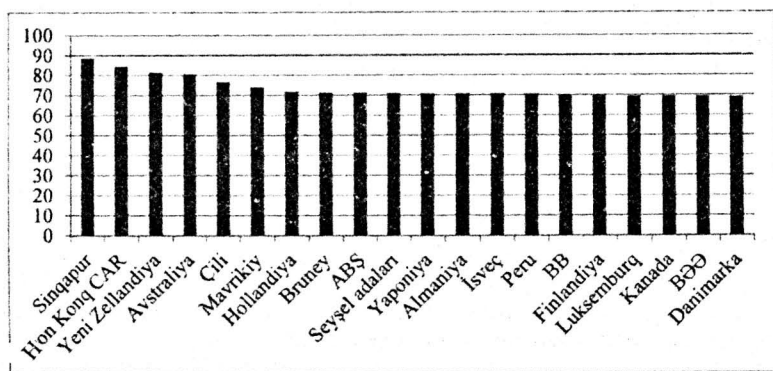

Qrafik 2. Ölkələrin daxili rəqabət səviyyəsi

Qeyd: DIF-in məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Daxili rəqabət səviyyəsini əks etdirən qrafikin məlumatlarının təhlili göstərir ki, bu sahədə tədqiqat aparılmış 195 ölkə içərisində ilk birinci beşlikdə ABŞ (76,3%), Yaponiya (74,8%), Sinqapur (74,0%), Hon Konq (73,4%) və Almaniya (73,2%) yer almışdır. 20 ölkə içərisində son beşlikdə isə Avstriya (64,9%), Danimarka (64,7%), Norveç (64,2%), Finlandiya və SƏ (63,5%) yer almışdır. Bu ölkələr arasında ilk yerdə olan ABŞ ilə son sıradakı Finlandiya və SƏ-nin arasında göstərici fərqi 12,8% təşkil edir. Orta sırada yer alan BB-nin göstəricisinin ABŞ göstəricisi üzrə fərqi 9,1% təşkil etmişdir.

Həmçinin, onu qeyd etmək lazımdır ki, göstəricilər sırasında mühüm olan ticarətin təşkili səviyyəsinin (qrafik 3) təhlilinə əsasən 195 ölkə içərisində birinci ilk beşlikdə Sinqapur (88,5%), Honq Konq (84,5%), Yeni Zelandiya (81,5%), Avstraliya (80,7%) və Çili (76,5%) yer almışdır. 20 ölkə içərisində son beşlikdə isə Finlandiya (69,9%), Lüksemburq (69,4%), Kanada (69,4%), BƏƏ (69,2%) və Danimarka (69,0%), yer almışdır. Bu ölkələr arasında ilk yerdə olan Sinqapur ilə son sırada yerləşmiş Danimarka arasında göstərici fərqi 19,5%, orta sırada yer alan Yaponiya arasında-17,4% təşkil edir.

Qrafik 3. Ölkələrdə ticarətin aparılmasının təşkili səviyyəsi

Qeyd: DIF-in məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

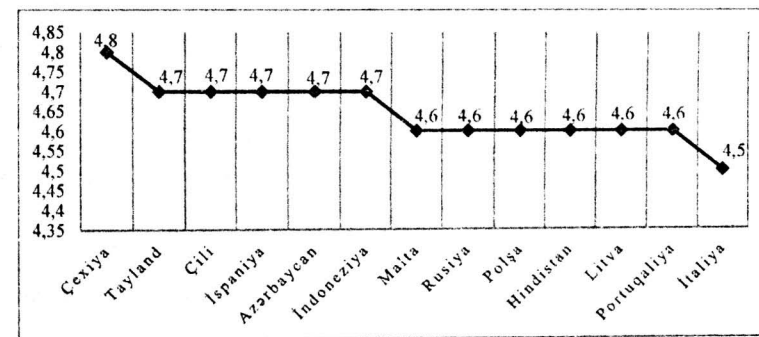
Təhlil əsasında belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ticarətin təşkili komponentləri, o cümlədən ölkələrarası ticarət müqaviləsi, ticarətin şərtləri, gömrük ödəmələri və s. kimi əsas komponentlər

ilk sıralarda yerləşən ölkələrdə hüquqi cəhətdən daha yüksək səviyyədə təşkil edilir və bu da həmin ölkələrdə göstəricilərin səviyyəsinin yüksək olması üçün əlverişli şəraiti formalaşdırır.

Qlobal rəqabət indeksi göstəricisi iqtisadi inkişafına görə müxtəlif səviyyələrdə yerləşən, dünya ölkələrinin rəqabət qabiliyyətini hərtərəfli xarakterizə edən, 113 dəyişən əsasında tərtib edilir [6]. Tədqiq edilən ölkələrdə biznes mühitinə təsir edən, geniş dairəli amilləri əhatə edən cəmi dəyişənlərin 2/3 hissəsi iri kompaniyaların qlobal sərəfələrinin nəticəsindən, 1/3 hissəsi isə ümumi əlçatan mənbələrdən (beynəlxalq təşkilatların mütəmadi olaraq apardığı tədqiqatların nəticələri və statistik məlumatlardan) ibarətdir. Ölkələrin milli rəqabət qabiliyyətini müəyyən edən dəyişənlər 12 nəzərə göstəricisində birləşir və aşağıdakıları əks etdirir:

- institutların keyfiyyəti; -infrastruktur; -makroiqtisadi sabitlik; -səhiyyə və ilk təhsil; -ali təhsil və peşə hazırlığı; -əmtəə və xidmətlər bazarının səmərəliliyi; -əmək bazarının səmərəliliyi; -maliyyə bazarının inkişafı; -texnoloji inkişaf səviyyəsi; -daxili bazarın əhatə dairəsi; -kompaniyaların rəqabətliyi; -innovasiya potensialı. Dəyişənlərin seçilməsi nəzəri və empirik tədqiqatlarla şərtləndirilmişdir, hətta bunlardan heç biri ayrılıqda iqtisadiyyatın rəqabətliyi təmin etmək qabiliyyətində deyildir. Məsələn, təhsil xərclərinin artırılması işçi qüvvəsi bazarının qeyri-səmərəliliyi, institusional strukturların digər çatışmazlıqları səbəbindən azaldıla bilər və bu, təhsil müəssisələri məzunlarının müvafiq işlə təmin edilmə imkanlarının çatışmazlığı ilə nəticələnir. Beləliklə, ölkələrin iqtisadiyyatı o zaman rəqabət qabiliyyətli hesab edilir ki, onlar hərtərəfli siyasət apararaq bütün amillərin əhatə və qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə almış olsunlar [2,3].

Dünya İqtisadi Forumunun “Qlobal rəqabətlik reytingi” hesablamaları əsasında qarşılaşdırma və ölkələrarası repressiv təhlil metodlarının tətbiqi ilə 100 ballı qiymətləndirmə əsasında 137 ölkənin bu göstərici üzrə qlobal reytingi hesablanmışdır. Ölkələrin “Qlobal rəqabət qabiliyyəti indeksi”-ni əks etdirən 1-35-ci sırada yerləşmiş ölkələr (I Blok), 36-70-ci sırada (II Blok), 71-105-ci sırada (III Blok), 106-137-ci sırada (IV Blok) qruplaşdırılmışdır. İndeks üzrə 31-43-cü sıra arasında yerləşən Azərbaycanın digər ölkələrlə müqayisə edilməsi üçün hesabatın nəticələri qrafik 4-də verilmişdir.

Qrafik 4. Ölkələrin qlobal rəqabət qabiliyyəti indeksi

Qeyd: DIF-in məlumatları əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

Müqayisə edilən ölkələr üzrə məlumatların təhlili göstərir ki, I Blokda yerləşmiş ölkələrdə rəqabət qabiliyyəti indeksi 5,9-4,7; II Blokda-4,7-4,2; III Blokda- 4,2-3,9; IV Blokda-3,9-2,9 hüdudunda dəyişir. I Blok ölkələri içərisində Azərbaycanla ən yüksək indeksə malik olan İsveç arasında fərq 1,2-dir. Müqayisə edilən 31-43 sıralarda yerləşən ölkələrin rəqabət qabiliyyəti indeksində Çexiya ilə Azərbaycanın fərqi 0,1-dir. Hətta, keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri içərisində Estoniyadan (indeks 4,8) sonra Azərbaycan ikinci sırada, sonrakı müvafiq ardıcılığa əsasən Rusiya (indeks 4,6), Litva (indeks 4,5), Latviya (indeks 4,4), Qazaxıstan, Gürcüstan (indeks 4,3),

Ermənistan (indeks 4,2), Tacikistan, Ukrayna (indeks 4,1), Moldova (indeks 4,0), Qırğızistan (indeks 3,9) yerləşir.

Bu baxımdan, fikrimizcə, fərqli yanaşmadan istifadə etməklə aparılan təhlil əsasında bir sıra ölkələrin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, innovativ ekosistemin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə qeyd edilmiş komponentlərin əhatə və qarşılıqlı əlaqəsinin nəzərə alınması vacib şərtlərdən biri hesab edilir. Beləliklə, ölkələrin rəqabət qabiliyyəti indeksinin cari səviyyəsinin yüksəldilməsi dövlətin diqqət mərkəzində olmalı və aşağıdakı məsələlərin həllinə istiqamətəndirilməlidir:

- ölkədə siyasi və iqtisadi sabitliyin saxlanılması, həmçinin makroiqtisadi stabilliyə nail olunması və infrastrukturun inkişafının təmin edilməsi;
- səhiyyə, təhsil və peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən tədbirlər sisteminin hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- əmtəə və xidmətlər, əmək bazarlarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- turizm sferasına xarici investisiya qoyuluşunun sürətləndirilməsi, ölkə çərçivəsində turizmin inkişafını təmin edəcək yeni layihələrin hazırlanması və tətbiq edilməsi məqsədi ilə xüsusi kreditlərin ayrılması, o cümlədən xarici ölkələrin iqtisadi inteqrasiya aktivlərinin bu sektorun formalaşması və inkişafına cəlb edilməsi;
- texnoloji inkişaf səviyyəsi və innovasiya potensialının yüksəldilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Дегоченко Л. В. Особенности современного периода туристского взаимодействия России и Азербайджана. Волгоград. 2018, с.199-208.
2. Морозов М.А. и др. Применение математических моделей для оценки конкурентоспособности туристской дестинации Наро-Фоминского муниципального района // Современная конкуренция. 2012. №6. с.131-141.
3. Исмайлов В. И. Основные направления развития агротуризма в Азербайджане. Чешский научный Журнал “Ekonomicke trendy”. Пенза. 2017. №1, с.46-55
4. Халилов И. Б., Султанлы С. И. Рост мирового туризма и оценка конкурентоспособности Азербайджана. Журнал. Проблемы экономики и менеджмента. 2016. №5, С.129-132
5. Statistika.az/statistics.php
6. <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
7. <https://www.google.com/search?2018&aqs=chrome..69i57.69365j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

*д.э.н. Виляят Ибрагим оглы Исмайлов
Азербайджанская Академия Труда и Социальных Отношений;*

*Ниджат Салех оглы Мусаев
Азербайджанский Технический Университет, докторант*

Определение факторов конкурентоспособности туризма по направлению потока международных туристов в страну

Резюме

В статье изложены факторы конкурентоспособности, которые положительно влияют на развитие туристической сферы, в т.ч. на развитие региона и улучшение качества жизни населения.

С целью обеспечения потока международных туристов была разработана стратегическая рамка для интеллектуального партнерства между странами в контексте безопасности различных технологий и информации в Интернете, а также определены приоритеты инновационной экосистемы.

Ключевые слова: туризм, международный туристический поток, конкуренция, стратегическая рамка, приоритеты.

*PhD of economics Ismailov Vilayat Ibrahim
Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations;*

*Musayev Nijat Saleh
doctoral student of Azerbaijan Technical University*

Determination of factors of tourism competitiveness by direction of the flow of international tourists to the country

Summary

The article describes the components of competitiveness, which has a positive effect on the development of the tourism sector, incl. on the development of the region and improving the quality of life of the population.

In order to ensure the flow of international tourists, a strategic framework was developed for the intellectual partnership between countries in the context of the security of various technologies and information on the Internet, and the priorities of the innovation ecosystem were determined.

Key words: tourism, international tourist flow, competition, strategic framework, priorities.